

הסוגיא העשרים חלק ו – נותנין פאה לירק (נו ע"ב-נו ע"א)

ונותנין פאה לירק;

[א] ולית להו לאנשי יריחו הא דתנן, כלל אמרו בפיאה: כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקייטת' כאחד ומכניסו לקיום חייב בפיאה?

כל שהוא אוכל – פרט לספיחי סטיס וקוצה;
ונשמר – פרט להפקר;
גידולו מן הארץ – פרט לכמהין ופטירות;
ולקייטתו כאחד – פרט לתאינה;
ומכניסו לקיום – פרט לירק.

[ב] אמר רב יהודה אמ' רב: הכא בראשי לפתות עסקינן, הואיל ומכניסו לקיום על ידי דבר אחר.

מר סבר: מכניסו לקיום על ידי דבר אחר שמיה קיום, ומר סבר: לא שמיה קיום.

[ג] תנו רבנן: היו נותנין פיאה ללפת ולכרוב. ר' יוסי אומר: אף לקפליט.
ותניא אידך: היו נותנין פיאה ללפת ולקפליט. ר' שמעון אומר: אף לכרוב.
נימא: תלתא תנאי {תלתא} הוו? לא. [תרי תנאי הוו]
מאי אף? אַלְפֶּת.
תנא קמא דר' יוסי הינו ר' שמעון, תנא קמא דר' שמעון הינו ר' יוסי.

[ד] תנו רבנן: בן בוהיין נתן פיאה לירק. בא אביו ומצאן לעניינים שטעונין ירק ועומדין על פתח הגן. אמ' להם: בני, השליכו מה שעליכם ואני נותן לכם כפלים במעשר. לא מפני שעוני צרה, אלא שאמרו חכמים: אין נותנין פיאה לירק.

למה ליה למימרא להו: לא מפני שעוני צרה? כי היכי דלא לימרו: דחויי קא מדחי לן.

מסורת התלמוד

[א] כלל אמרו בפואה וכו' משנה פאה א ד. כל שהוא אוכל פרט לספיהי וכו' שבת סח ע"א; נדה נ ע"א.
 [ג] היו נותנין פואה ללפת וכו' תוספתא פסחים ג כ (מהד' ליברמן, עמ' 157); ירושלמי פסחים ד ט, לא ע"ב. [ד] תנו רבנן בן בנהיין נתן פואה וכו' תוספתא פסחים ג כ (מהד' ליברמן, שם); ירושלמי פסחים הנ"ל.

רש"י

ונשמר שאינו מופקר ומקפידין עליו לשומרו. ומכניסו לקיום שמתקיים ימים רבים. ספיהי סטיס וקוצה קשין לאכילה. אבל סטיס וקוצה, שאינם ספיהים, חזו לאכילה. סטיס מוריקא, קרו"ג (קורטם). קוצה ווישר"א (צ"ל ווישד"א) איסטיס]. תאינה אינה מתבשלת כאחת אלא זו גמורה היום ואחרת יוצאה בצידה כל ימות הקיץ. ראשי לפתות עלי הלפת. מכניסין אותן לקיום על ידי האימהות. ללפת לעלין, דבאימהות כולי עלמא מודו, דהא מתקיימין. הכי גרסינן: נימא תלתא תנאי הוו לא תרי תנאי הוו – תנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון, ותנא קמא דר' שמעון היינו ר' יוסי. ומאי אף? אקמייתא. לימא תלתא תנאי הוו תנא קמא דר' יוסי ולכרוב ולא לקפלוט, ותנא קמא דר' שמעון ללפת ולקפלוט ולא לכרוב, ור' יוסי ור' שמעון כי הדדי סבירא להו, דללפת ולכרוב ולקפלוט. לא תנא קמא דר' שמעון הוא ר' יוסי, ותנא קמא דר' יוסי הוא ר' שמעון. ומאי אף דקאמרי תרווייהו? אקמייתא דתנא קמא דידהו קיימי, דהיינו אלפת דקאמר תנא קמא דר' יוסי ללפת ולכרוב, וקאמר ליה ר' יוסי אף לקפלוט כמו ללפת, אבל לכרוב לא, ותנא קמא דר' שמעון נמי הכי קאמר: ללפת ולקפלוט כר' יוסי, וקאמר ליה ר' שמעון: אף לכרוב כמו ללפת, אבל לקפלוט לא, דהיינו כתנא קמא דר' יוסי. בן בנהיין שם אביו בנהיין. כפליים במעושר גרסינן, אני אתן לכם כפליים שיש לכם עכשיו פואה, אתן לכם חולין מתוקנין ומעושרין. אין נותנין פואה לירק משום דמפקע ליה ממעשר, דכתיב (דברים יד כט): ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך – מי שאין לו נחלה עמך חייב לעשר, יצא פואה שיש לו נחלה עמך, דהפקר נינהו, וכן בשביעית, דהפקר פטור ממעשר, דכתיב (שמות כג יא): ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל הית השדה – מה היה אוכלת ופטורה ממעשר אף אביונים פטורין מן המעשר. למה ליה למימר להן לא מפני כו' הא קא יהיב להן כפליים, ומיחזא חזו דלא עין צרה היא. דלא נימרו דחויי מדחי לן ולא יתן לנו כלום, דמה לו ליטול זו וליתן פי שנים? לפיכך הוצרך לפרש להן טעמא של דבר.

נוסח חלק [א] במשנה ובברייתא

כמו בחלק הקודם של הסוגיא, גם כאן נשתמרו גירסאות שונות בנוגע לעצם המעשה של אנשי יריחו. במשנה ובתוספתא נאמר בקיצור שאנשי יריחו היו "נותנין פאה לירק". אולם להלן בתוספתא שנו:

כיצד נותנין פאה לירק? לא היו נותנין אלא ללפת ולקפלט מפני שלקיתתן כאחד. ר' יוסה אומ': אף לכרוב.¹

נראה שתיאור זה בתוספתא משקף נאמנה את המעשה המקורי של אנשי יריחו, שהיה: "נותנין פאה ללפת", ולא: "לירק". עורך הרשימה התקשה להבין את התנגדות החכמים למתן פאה מלפת, שהרי ישנו היגיון מסוים למתן פאה ממין זה: הוא דומה לבצל, והלוא שנינו במשנה פאה ג ג שהבצל חייב בפאה:

המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבישים לגורן נותן פאה לאילו לעצמן ולאילו לעצמן, וכן באיפונין וכן בכרם.²

הלפת והקפלוט³ המוזכרים בתוספתא דומים בצורתם לבצל. אצל שניהם הפקעות הן הנאכלות, ולכן יש אפשרות לקיימם לאורך זמן ("להכניסם לקיום"). כדי שנוכל להבין טוב יותר את המחלוקת בין אנשי יריחו לחכמים, שינה עורך הרשימה את המילה מ'לפת' ל'ירק'.⁴ שינוי זה בא לידי ביטוי כבר ברשימה שבתוספתא, אף שיייתכן שעורך המשנה הוא ששינה את המילה. ידוע שהירק פטור מפאה, שהרי שנינו במשנה פאה א ד: "כלל אמרו בפאה: כל שהוא אוכל ונישמר וגידולו מן הארץ ולקיתתו כאחת ומ[כניסו] לקיום – חייב בפאה. התבואה והקטניות בכלל הוזה".

ובספרא קדושים א ז על ויקרא יט ט: "ובקצרכם את קציר ארצכם" וכו', שנו:

יכול הירק והקישואים והדילועים והאבטיחים והמלפפניות, הכל בכלל? תלמוד לומר: קציר מה קציר מיוחד, שהוא: אוכל ונישמר וגידולו מן הארץ ולקיתתו כאחת ומכניסו לקיום. יצאו ירקות אף על פי שלקיתתן כאחת אבל אין מכניסן לקיום; יצאו התאינים שאף על פי שמכנסן לקיום אבל אין לקיתתן כאחת, והתבואה והקטניות בכלל הוזה.⁵

את רוב הירקות אי אפשר לאחסן ללא תנאי קירור מודרניים יותר מימים ספורים, ובדרך כלל אין לקיתתם כאחד, ולכן הם פטורים מפאה.

אנשי יריחו ביקשו להרחיב את העזרה לעניים, שעמדה בראש מעייניהם, ולכן פירשו שמינים כגון לפת וקפלוט חייבים בפאה משום שמכניסים אותם לקיום ולקיתתם כאחד. הם לא הבינו מדוע שללו החכמים את זכויותיהם של עניי ישראל במינים נוספים אלו. אולם החכמים חלקו על פירוש זה של אנשי יריחו, ולדעתם יש להיזהר ממתן פאה ממינים אלו משום שאם הם אינם חייבים באופן עקרוני בפאה כי אז מה שנשאר בשדה חייב בתרומות ומעשרות. יוצא שנתנת פאה ממינים אלו גוררת חשש שהעניים יאכלו טבל.⁶

1 תוספתא פסחים ג כ (מהד' ליברמן, עמ' 157). על הסיפור המובא מיד לאחר מכן ראו להלן.

2 על פי כ"י קויפמן. איפונין = חומוס. ראו ר' פליקס, הצומח והחי, עמ' 29.

3 הקפלוט, כמו הבצל, שייך למשפחת השורשניים. ר' פליקס כותב בספרו, הצומח והחי, כך: "הבצל שייך למשפחת השורשניים שנמנה עליה: השום, הכרשה (= כרתי, קפלוטין)" וכו', עמ' 38.

4 ובאמת, שתי מגמות לפנינו. מצד אחד מגמת עורך הרשימה, המבקש להחריף את המחלוקת כדי להסביר מדוע "מיחו בידם חכמים", ומצד שני מגמת המפרשים המאוחרים יותר שביקשו לצמצם את המחלוקת בין הצדדים. על כך ראו להלן.

5 מקור דומה יש לפנינו בתוספתא פאה א ז (מהד' ליברמן, עמ' 43): "הירק, אע"פ שלקיתתן כאחד, אין מכניסו לקיום. תאינים, אע"פ שמכניסו לקיום, אין לקיתתן כאחד".

6 סימוכין לפרשנות זו ניתן למצוא בסיפור המובא מיד לאחר מכן בתוספתא על ידי ר' יוסי: "מעשה בבנו של בן נבו היין שנתן אביו פאה ללפת" וכו'. ולפי סיפור זה, החשש הוא מפני אכילת טבל, שהרי הוא אומר לעניים: "השליכו מה שבידכם ... ונתן להם כפלים במעושר". ואין כל קושי על פרשנות זו מספרי דברים (קה, מהד' פינקלשטיין, עמ' 165): "מזרע הארץ לרבות שום, שחלים וגריר. יכול שאני מרבה לפת וצנונות וזרעוני גנה שאין נאכלים? תלמוד לומר: מזרע הארץ, ולא כל זרע הארץ". הכוונה ברורה זו אינה לפת עצמה אלא לזרע הלפת. וכך מפורש בתורת כהנים (בחוקותי יב ט, מהד' ווייס, קטו ע"א): "יכול שאני מרבה זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאין נאכלים? ת"ל: מזרע הארץ".

נימוק המחלוקת לדעת א' ביכלר

א' ביכלר פירש את המחלוקת בין אנשי יריחו לחכמים בדרך שונה.⁷ הנחת היסוד של תיאורו היא שלפחות בתקופת אנשי יריחו, כל צומח שהיה פטור ממצוות פאה היה פטור גם ממעשרות.⁸ לכן הסביר ביכלר את התנהגות אנשי יריחו כך:

ובוודאי היו באים לתבוע מתנות כהונה גם מירק, שבלא ספק גידול הקלאי ראשי היה ביריחו. אפשר איפוא שהם הזיקו בעלי שדות-ירק וגינות-ירק להניח פאה לעניים גם מגידולי שדה אלה, כדי ליצור בדרך פשוטה זו את היסוד לתביעתם, שגם ירק חייב בתרומה ובמעשר. והם עצמם, בוודאי בעלי חלקות-אדמה ביריחו, היו הראשונים שהנהיגו מנהג זה להניח פאה בירק, כדי להניע אחרים שינהגו כמותם, ואין ספק שאף נמצאו רבים, שבלא לתפוס את כוונת הדבר ומגמתו, סייעו להנהגתו כחובת-קבע.⁹

כלומר, לדעת ביכלר, הכהנים ביריחו ביקשו לעודד אנשים להפריש תרומות ומעשרות גם מירק, ולכן הנהיגו דוגמא אישית ונתנו פאה מן הירק.

אולם קשה להבין כיצד אמור מתן פאה מן הירק לשכנע את העם להפריש מעשר מירק. לכל היותר יבינו פשוטי העם שירק חייב בפאה, אבל על בסיס מה יגורו מכך שעליהם להפריש ממנו גם תרומה ומעשר? ועוד: פשוטי עם הקפידו מאד על הפרשת תרומה לכהנים, ויש להניח שדבר זה היה נכון ביריחו גם בנוגע לירק. הפרשת תרומות ומעשרות מירק לא היתה זקוקה לשום עידוד.¹⁰ שנינו בראש משנה מעשרות: "כלל אמרו במעשרות: כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ חייב במעשרות". ובתוספתא אנו שונים על זה: "כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל, כגון ירק – חייב בתחלתו וחייב בסופו".¹¹ ובספרי דברים (קה, מהד' פינקלשטיין, עמ' 165) הדברים מפורשים אף יותר: "מנין לרבות ירקות למעשרות? תלמוד לומר: וכל מעשר הארץ (ויקרא כו ל)". אין כל עדות לכך שהלכות אלו היו זקוקות לעידוד מצד כהני יריחו; הלוא הן אומצו על ידי אותם חכמים שהתנגדו למתן פאה מירק!

משנת פאה: הוכחה כנגד אנשי יריחו

עורך הסוגיא מקשה על הפרשת פאה מירק ממשנת פאה: "ולית להו לאנשי יריחו הא דתנן כלל אמרו בפאה? וכו' [א]. אולם הציטוט כולל גם פירוש לכל ביטוי במשנה:

כל שהוא אוכל פרט לספיהי סטיס וקוצה;
ונשמר פרט להפקר;
גידולו מן הארץ פרט לכמהין ופטירות;
ולקיתו כאחד פרט לתאינה;
ומכניסו לקיום פרט לירק.

7 ביכלר, הכהנים בעבודתם, עמ' 122-134.

8 א"א פינקלשטיין מניח הנחה דומה בספרו *The Pharisees*. לדעתו, הדרישה לחייב ירקות במעשר היתה מאוחרת. הוא כותב כך: "The provincials, who resented the law of tithes generally, vigorously opposed its extension to the vegetables which are not specifically included under it in Scripture. Long and intricate arguments were adduced to show that herbs must be tithed; and yet the provincials remained unconvinced. Indeed, the sages were in the end forced to admit that the tithe of herbs is only a rabbinical, and not a biblical, commandment" (עמ' 70). לא ברור מדוע מכנה פינקלשטיין את מדרש ההלכה של חכמים בעניין הירקות "ארוך ומסורבל". ההפך הוא הנכון, הרי שנו בספרי דברים (קה, עמ' 165): "מנין לרבות ירקות למעשרות? תלמוד לומר: וכל מעשר הארץ (ויקרא כו ל)". נראה שהדעה הרווחת היתה שירקות חייבים במעשר, אמנם מצאנו בירושלמי מעשרות א א, מט ע"א: "ירקות מניין? איסי בן יהודה או: המעשרות לירקות מדבריהן". אולם פליקס קבע "כי שיטת איסי (בן יהודה...) בנידון (אף שראשונים פסקו כמוהו) היא דעת יחיד בספרות התנאים" (י' פליקס, "כלל אמרו במעשרות", עמ' 288). וראו אוצר הגאונים, התשובות, ראש עמ' 97.

9 הכהנים ועבודתם, עמ' 125-126.

10 ראו הדרשות שהבאתי בהערה 8 לערךן לאחר עימוד סופי.

11 תוספתא מעשרות א א (מהד' ליברמן, עמ' 227).

נראה שהפירושים הם תוספת של עורך הסוגיא, שהוסיפם בלשון הוצאה מהכלל.¹² מצאנו תוספת פרשנית דומה למשנה זו בשני הקשרים נוספים בבבלי. נראה שההקשר הראשוני הוא נדה (נ ע"א), תוך כדי דיון במשנה "כל שחייב בפאה חייב במעשרות, ויש שחייב במעשרות ואינו חייב פאה" (נדה ו ו). על משנה זו גרסינן שם:

לא תוויי מאי? לא תוויי תאנה וירק שאינו חייב בפאה. דתנן, כלל אמרו בפיאה: כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקטתו כאחד ומכניסו לקיום — חייב בפיאה.

אוכל — למעוטי ספיחי סטיס וקוצה;
ונשמר — למעוטי הפקר;
וגידולו מן הארץ — למעוטי כמיהים ופטירות;
ולקטתו כאחד — למעוטי תאנה;
ומכניסו לקיום — למעוטי ירק.

ההבדל הבולט בין לשון התוספת בנדה לזה שבסוגייתנו הוא השימוש שם במונח 'למעוטי' לעומת 'פרט' אצלנו. נראה שמקור הלימוד שי'ק ותאנה חייבים במעשר אבל פטורים מפאה הוא אותה הלכה בתוספתא שעליה עמדנו לעיל (בהערה מס' 5 לעדכן לאחר עימוד סופי): 'הירק, אע"פ שלקטתו כאחד אין מכניסו לקיום. תאנים, אע"פ שמכניסו לקיום אין לקטתו כאחד'. עורך הסוגיא בנדה פיתח גרעין זה שעסק בהבדל בין פאה למעשר והוסיף עליו שלושה דיוקים: "אוכל, למעוטי ספיחי סטיס וקוצה; נשמר, למעוטי הפקר; וגידולו מן הארץ, למעוטי כמיהים ופטירות". עורך סוגייתנו הכיר דיוקים אלו והעבירם לסוגייתנו בצירוף פרשנותו של בעל הסוגיא בנדה. אולם כדי להעניק לקטע אופי תנאי הוא שינה את הלשון 'למעוטי' ל'פרט', וכך יצר את הרושם שזהו מקור תנאי אותנטי.

דברי רב: בראשי לפתות [ב]

כתשובה לקושיא מובאים דברי רב: "הכא בראשי לפתות עסקינן, הואיל ומכניסו לקיום על ידי דבר אחר".¹³ לתשובה זו שני חלקים. חלקה הראשון הוא טענתו שאנשי יריחו נתנו פאה מ"ראשי לפתות", וחלקה השני הוא הנימוק על מתן פאה ממין זה: "הואיל ומכניסו לקיום על ידי דבר אחר".¹⁴ לא ברור מה פירוש הביטוי 'מכניסו לקיום על ידי דבר אחר' ומה הקשר בין ראשי לפתות לקושיא ממשנת פאה: "כלל אמרו בפיאה" וכו' [א].

מפרשי הסוגיא התמודדו עם שתי בעיות אלו. רש"י פירש ש'ראשי לפתות' הם העלים העליונים של הלפת. לדעתו, מכניסים אותם לקיום "על ידי האימהות". נראה שבמונח 'אימהות' הוא מתכוון לפקעת של הלפת¹⁵ — דבר הניתן לשימור. אם כן, פירוש הביטוי 'על ידי דבר אחר' הוא שמשום שהפקעת מתקימת חייבו אנשי יריחו גם 'ראשי לפתות' או עלים בפאה.¹⁶

רבינו חננאל מציע פירוש אחר לדברי רב: "האי ירק דקתני במתני': ראשי לפתות הן, דמכניסין לקיום ע"י דבר אחר בכבישה, כדרך כל הכבושין".¹⁷ לדעתו, הדבר האחר הוא החומץ שבו כובשים את ראשי הלפתות. אולם לפי פירוש זה לא ברור מדוע דווקא ראשי לפתות הם דוגמא

12 וראו פירוש רבינו חננאל, שכותב: "ז' תאני' עלה [כלומר על משנה פאה]: הירק, אע"פ שלקטתו כאחת — אין מכניסו לקיום".
13 על פי כ"י מינכן 6.

14 רק כ"י מינכן 6 גורס: "הואיל ומכניסו", כדי להסביר שמדובר בנימוק. ובכ"י וטיקן 109, וטיקן 125 קיימת הגהה באותו כיוון: "דמכנסו", "דכניסו", בצירוף דל"ת הפירוש. ראו מהדורה, עמ' 389.

15 אף על פי שהביטוי 'אימהות' במשמעו המדויק הוא בצלים שמותיירים בקרקע לזרע: "האימהות של בצלים חייבות בפאה, ור' יוסי פוטר" (משנה פאה ג ד). רש"י מסתמך על השימוש במונח כפי שהוא מופיע בעירובין כט ע"א. שם מתמקד הדיון בשאלה אם אפשר לערב תהומין וחצרות עם בצלים. מובא סיפור של אדם שעירב עם בצל "והושיבו ר' מאיר בארבע אמות שלו" משום שלדעתו לא ניתן לערב עם בצלים. אולם שמואל מוסיף שם: "לא שנו אלא בעלים, אבל באימהות לית לן בה". כלומר, אין לערב אלא עם פקעת הבצל, הראויה לאכילה יותר מן העלה.

16 ישנה בעיה מסוימת בדברי רש"י כאן, שהרי נראה הגיוני יותר לפרש שראש הלפת הוא הפקעת. כך נראה מספרי דברים (שיו, מזה" פונקלשטיין, עמ' 360): "הסתכל בראשי לפתות — מעשה ושקלו ראש שבלפת שלשים ליטרים בצפרי, ומעשה וקינן שועל בראש הלפת". אולם במקבילה לסיפור זה בבבלי חסרה המילה 'ראש': "ואל תתמה, שהרי שועל קינן בלפת ושקלוהו ומצאו בו ששים ליטרין בליטרא של צפורי" (כתובות קיא ע"ב).

17 ראו פירוש דומה באוצר הגאונים, עמ' 79.

לקיום על ידי דבר אחר. ניתן לקיים כך מינים רבים של ירק, ומדוע דווקא ראשי לפתות? לפירוש רש"י מובן מה מיוחד בראשי לפתות: הם מחוברים לדבר אחר שמתקיים.

לפי שני הפירושים, ההקשר שבו מופיע דברי רב אינו הולם, שהרי הוא בא לתרץ את הקושיא "ולית להו לאנשי יריחו" וכו'. אולם קושיא זו תמוהה. לפי משנתנו, החכמים מיחו בידי אנשי יריחו על מנהגם להפריש פאה מירק. מניין הציפייה שאנשי יריחו ינהגו על פי המשנה בראש מסכת פאה? הרי ברור שהם לא קיבלו את תפיסת החכמים בנוגע לפאה! נראה לי שקושיא זו ניתוספה על ידי עורך הסוגיא בשל רצונו לצמצם את המחלוקת בין החכמים לאנשי יריחו. תפיסה זו מנסה לקרב ככל האפשר את אנשי יריחו לעולם הפסיקה של החכמים, ולכן היו חייבים אנשי יריחו, לדעת המקשה, לקבל את הנחת היסוד של משנת פאה. אולם לדעתי, סביר להניח שבשלב שבו נקבעו דברי רב בסוגייתנו לא היתה קושיא כזו. נראה לי שמתכונתה של סוגייתנו בשלב ראשוני זה היתה מעין זו:

תנו רבנן: היו נותנין פיאה ללפת ולקפליט, שלקיטתן כאחד.

ר' יוסי או': אף לכרוב.

אמ' רב יהודה אמ' רב: בראשי לפתות, ומכניסן לקיום על ידי דבר אחר.

תנו רבנן: בן בוהיין נתן פיאה ללפת. בא אביו ומצאן לעניים שטעונין ירק ועומדין על פתח הגן. אמ' להם: בני, השליכו מה שעליכם ואני נותן לכם כפלים במעשר. לא מפני שעיני צרה, אלא שאמרו חכמים: אין נותנין פיאה לירק.

סימוכין לשחזור זה יש בסוגיא המקבילה בירושלמי ד ח, לא ע"ב. הסוגיא שם כוללת אותם מרכיבים, למעט דברי רב:

ונותנין פיאה לירק;

לא היו נותנין אלא מן הלפת ומן הקפלוטות, שלקיטתן כאחת.

ר' יוסה או': אף לאכרוב.

מעשה בבן מביא יין שנתן בנו פיאה לירק לעניים, ובא אביו ומצאן עומדין על פתח הגינה. אמ' להן: הניחו מה שבידכם, והניחו מה שבידן ונתן להם בכפליהן מעושרין. לא [ש]היתה עינו צרה, אלא שהיה חושש לדברי חכמי.

נראה שבמקור הדברים נסבו דברי רב על הברייתא "לא היו נותנין אלא מן הלפת" וכו'. ברייתא זו אינה פשוטה, שהרי היא גורסת לפי התוספתא והירושלמי שאנשי יריחו "לא היו נותנין אלא ללפת ולקפלט מפני שלקיטתן כאחד". נימוק זה מוקשה; הבעיה בהפרשת פאה מירק אינה הלקיטה כאחד אלא העובדה שאין מכניסים ירקות לקיום.¹⁸ היה על התנא לשנות: "לא היו נותנין אלא ללפת ולקפלט מפני שמכניסין לקיום"! בבבלי הושטו מהברייתא המילים 'מפני שלקיטתן כאחד', אולי עקב קושי זה. אולם נראה שהברייתא במתכונתה המקורית עמדה לפני רב בסוגיא הקדומה כשמילים אלו מופיעות בה.

רב התקשה לפרש את המילים 'מפני שלקיטתן כאחד'. הוא הסביר שאין מדובר בפקעת הלפת עצמה כפי שנראה מלשון הברייתא אלא בראשי הלפתות, כלומר, בעלי הלפת. אנשי יריחו חייבו לדעת רב עלים אלו בפאה אף על פי שאין מכניסים אותם לקיום משום "שלקיטתן כאחד". לדעתו, הערה זו מתייחסת לעלי הלפת, והיות ולקיטתם של עלים אלו כאחד וניתן להכניסם לקיום כשהם מחוברים לפקעת, חייבו אותם אנשי יריחו בפאה. חיוב דומה מצאנו בנוגע לעליו הלחים של הבצל. שנינו במשנה פאה ג ג שגם הבצל הלח חייב בפאה: "המחליק בבצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן – נותן פאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן". אין מכניסים בצלים לחים אלו לקיום ולמרות זאת הם חייבים בפאה, ולפי הנימוק בירושלמי פאה ג ג, יז ע"ג אין זה אלא משום ש"מינו מכנס לקיום", כלומר, העובדה שמכניסים אותו מין לקיום בשלב הסופי מחייבת את המין בפאה גם בהיותו לח. הלפת, לדעת רב, דומה לבצל, והוויכוח בין אנשי יריחו לחכמים

18 ראו לעיל, הע' 5 לערך לאחר עימוד סופי, תוספתא פאה (א ז, מהד' ליברמן, עמ' 43) ותורת כהנים (קדושים א ז, מהד' ווייס, פז ע"ב). וראו מה שכתב הגר"ש ליברמן על לשון התוספתא בתוספתא כפשוטה, חלק ד, עמ' 542-543.

היה בעניין אותם עלי לפת. החכמים, שפטרו את הלפת כליל מפאה, חשבו בוודאי שהעלים פטורים מפאה, אולם אנשי יריחו חשבו שהלפת דומה לבצל וחייבת בפאה בכל שלביה. במרוצת הזמן נמחקו המילים 'מפני שלקיתתן כאחד' מהברייתא, ודברי רב נותרו ללא הקשר. לכן בנה עורך הסוגיא מהמילים 'ומכניסו לקיום' המופיעות בדבריו קושיא אחרת מהמשנה שבראש מסכת פאה. העורך העמיד את דברי רב כתשובה לשאלה זו – דבר שגרם לכך שהמפרשים התקשו בהבנת כוונתם.¹⁹ לאחר שהוסבו דברי רב לקושיית העורך, נוסף המשפט המסכם: "מר סבר: מכניסו לקיום על ידי דבר אחר שמייה קיום, ומר סבר: לא שמייה קיום."²⁰

הברייתות 'היו נותנין' [ג]

בסוגייתנו מובאות שתי ברייתות בעניין מנהג אנשי יריחו:

תנו רבנן:²¹ היו נותנין פאה ללפת ולכרוב. ר' יוסי אומ': אף לקפליט.
ותניא אידך: היו נותנין פאה ללפת ולקפליט. ר' שמעון אומ': אף לכרוב.

עורך הבלבי מתלבט בנוגע לפירוש הברייתות. ההתלבטות נשתמרה בעדי הנוסח בשתי גירסאות:²²

ענף מינכן 6 (מיוצג כאן על ידי כ"י בית המדרש לרבנים 1608)

נימא תלתא תנאי הוי לא, תרי תנאי הוי.
לימא תלתא תנאי²³ היא לא.

ומאי אף? אַלְפֶּת. ומאי אף? אַלְפֶּת הוּא.

ותנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון, ותנא קמא דר' שמעון היינו ר' יוסי.
תנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון, תנא קמא דר' שמעון היינו ר' יוסי.

שני ענפי הנוסח מגיעים לאותה מסקנה: בברייתות שלפנינו ישנן שתי שיטות בלבד – רבי יוסי סובר שאנשי יריחו היו נותנין פאה מלפת ומקפליט, ואילו ר' שמעון סובר שנתנו פאה מלפת ומכרוב. הלכך, התנא קמא של הברייתא הראשונה הוא ר' שמעון, והתנא קמא של הברייתא השנייה הוא רבי יוסי. (זאת בניגוד להווה אמינא של בעל הסוגיא, שלפיה יש כאן שלוש שיטות, ורבי יוסי ורבי שמעון מסכימים שאנשי יריחו נתנו פאה משלושת המינים.) מכל מקום, גירסת ענף מינכן 6 מובנת יותר מגירסת ענף וטיקן 125 משום שהיא מציינת בפירוש שמדובר ב"תרי תנאי".²⁴ הדבר היחיד המוקשה בגירסא זו הוא מיקום המשפט האחרון: "ותנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון" וכו'. היה הגיוני יותר לו היה משפט זה מופיע קודם לקביעה "אלפת", שכן לאחר הקביעה שמדובר ב"תרי תנאי" סביר היה לציין את שני התנאים ולאחר מכן להסביר את פירוש המילה "אף". למרות זאת נראה לי שגירסת ענף וטיקן 125 היא המקורית. לפי גירסא זו יש לפרש

19 עוד אפשרות, הנראית לי פחות סבירה, היא שדברי רב על הברייתא מתייחסים לשני דברים נפרדים. על דברי תנא קמא בברייתא: "היו נותנין פאה ללפת ולקפליט", קבע רב: "בראשי לפתות עסקינן", משום שהוא ניסה להסביר מדוע כינו במשנה את הלפת בשם 'ירק', ועל דברי ר' יוסי (לפי הגירסא המקורית) "אף לכרוב" הסביר רב: "הואיל ומכניסו לקיום על ידי דבר אחר". כלומר, לכרוב שלא כמו ללפת ולקפליט – אין פקעת, ולכן, הדרך היחידה להכניסו לקיום היא כבישה, וכדברי רבינו חננאל והגאונים.

20 סגנון דומה מצאנו בדברי רבא: "לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה" (סוכה לז ע"א).

21 על גירסת הדפוסים "בראשונה היו נותנין" ראו מה שכתבתי במהדורה, עמ' 390, הע' 13.

22 נראה שלפנינו פילוג בין ענפי הנוסח. ראו מה שכתבתי על כך במהדורה, עמ' 391, הע' 2. וישנה התפתחות נוספת. ראו שם. פירוש רש"י הוכנס לגיליון.

24 אפשר גם לומר שהמילים "לא תרי תנאי הוו" הושמטו עקב השמטת הדומות (ראו נוסח כ"י וטיקן 125). אבל נראה יותר שיש לפנינו פילוג: ענף אחד גרס את הטקסט האמור ללא מילים אלו, והענף השני כולל אותן. סימנים לכך יש בגירסת וטיקן 109, הגורסת את המילה 'לא' אבל לא את שאר המשפט: "תרי תנאי הוו". עולה מכך הרושם שענף וטיקן 125 גרס: "נימא תלתא תנאי הוו. לא, מאי אף? אלפת". ראו מה שכתבתי על כך במהדורה, עמ' 391.

כך: העורך מציע שלפנינו שלושה תנאים: "נימא תלתא תנאי היא", ומיד דוחה הצעה זו: "לא, מאי אף? אלפת, ותנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון, ותנא קמא דר' שמעון היינו ר' יוסי". על פי זה מובן מיקומו של המשפט האחרון. משפט זה בא לסכם ולהסביר: אם המילה 'אף' מוסיפה רק על לפת הרי שלפנינו שתי שיטות בלבד: זו של ר' יוסי וזו של ר' שמעון.

מה שלא ברור כל צורכו בגירסא זו הוא התירוץ "מאי אף? אלפת". ללא האוקמיטא החדשה: "תרי תנאי הוי", קודם תירוץ זה, לא מובן כיצד הוא פותר בעיה כלשהי. הפתרון מובן רק לאחר הסיום "תנא קמא דר' יוסי" וכו'. כדי להבהיר נקודה זו הוסיפו גרסני הענף השני את האוקמיטא "תרי תנאי הוי". אבל התיקון הוליד בעיה אחרת, כפי שראינו. נראה שגירסא 'מתוקנת' זו של ענף מינכן 6 עמדה לפני רש"י, שניסה לשפרה כדי לפתור את בעיית מיקום המשפט האחרון.²⁵ הגהת רש"י התקבלה בכתבי יד מסוימים ובדפוסים,²⁶ וכך נוצר סגנון שלישי:

נימא: תלתא תנאי הוו.

לא, תרי תנאי הוו,

ותנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון, ותנא קמא דר' שמעון היינו ר' יוסי.

ומאי אף? אקמייתא.²⁷

לפי גירסא זו, המשפט "ותנא קמא דר' יוסי" וכו' בא מיד לאחר הקביעה שמדובר ב"תרי תנאי". ייתכן שהקביעה שלפיה "תנא קמא דר' יוסי היינו ר' שמעון" וכו' מושפעת גם היא מלשון העורך בסוגיא ח, 'תודוס איש רומי', נג ע"א-נג ע"ב לעיל. שם הוא גם התלבט בנוגע לדעותיהם של ר' יוסי ור' שמעון: "מאי לאו מדר' שמעון סבר לה כר' יוסי, ר' יוסי נמי סבר לה כר' שמעון? לא, רבי שמעון סבר לה כר' יוסי ולא ר' יוסי סבר לה כר' שמעון" [א]5.

בן בוהיין

לסיפור על בן בוהיין, המובא בסוף יחידה זו, יש מקבילות בתוספתא ובירושלמי. נראה שהנוסח המקורי של הסיפור מצוי בתוספתא:

אמ' ר' יוסה: מעשה בבנו של בן נבו היין שנתן אביו פאה ללפת ובא ומצא עניים על פתח גינתו. אמ' להם: בניי, לא נחוש לדברי חכמים? השליכו מה שבידכם. והשליכו מה שבידן ונתן להם כפלים במעשר.²⁸ ולא שהיתה עינו צרה, אלא שחש לדברי חכמים.²⁹

נושא הסיפור בבבלי ובירושלמי אינו מתן פאה מלפת אלא מתן פאה מירק. נראה שהדבר נובע מהניסוח המשני בברייתא ובמשנה שלפיו אנשי יריחו "נותנין פאה לירק", ומכאן ראייה נוספת להצעתנו שלפיה במקור הדברים שנו שאנשי יריחו נתנו "פאה ללפת".

עוד הבדל בין התוספתא לבבלי ולירושלמי הוא שבתוספתא, נותן הפאה בטעות אינו בן בוהיין אלא אביו, והבן הוא המעיר. אבל בבבלי ובירושלמי מופיע ההפך: הבן נותן פאה מהירק והאב מתקנו. סביר להניח ש'שיפור' משני זה ברצונו כדי להעמיד את הדמויות בתפקידיהן המסורתיים. אבל דווקא הנוסח שבתוספתא מבליט את המתח בין הדורות: אביו של בן בוהיין אינו מודע לחידושיהם של החכמים, והבן הוא המבקש לשמור על הלכתם.

בתוספתא ובירושלמי, המשפט האחרון אינו חלק מדברי בן בוהיין אלא מדברי עורך הסיפור, המסכם: "ונתן להם כפלים במעושר. לא שהיתה עינו צרה אלא שהיה חושש לדברי חכמים". נראה שכוונתו היא להסביר שבן בוהיין לא נתן לעניים כפלים ממין זול יותר אלא באמת חשש

25 רש"י מציע את הנוסח המתוקן ואחר כך מפרש אותו. ראו דבריו, נו ע"א ד"ה הכי גרסינן.

26 ראו מהדורה, עמ' 391-392.

27 ברור שהגירסא "אלפת" מקורית. כנראה תיקנו אותה ל"אקמייתא" כדי להראות שלא רק כאן אלא בכל הרשימות שבהן נוספה המילה 'אף' ניתן לפרש שהיא מוסיפה על הפריט הראשון, דבר הנורם לכך שהקביעה נראית פחות שרירותית.

28 בכ"י ערפורט, לונדון ובקטע גניזה, הגירסא היא "מעושר", וכן נראה עיקר. ראו מה שכתבתי על החילופים בברייתא בסוגייתנו במבוא ??

29 בברייתא בבבלי נוספו דברי חכמים: "שאמרו חכמים: אין נותנין פאה לירק".

לדברי החכמים. אולם בבבלי מיוחסים דברים אלו לבן בודהיין עצמו: "לא מפני שעיני צרה", וכך נוצר מקום לדברי העורך: "דלא לימרו: דחויי קא מדחי לן".³⁰

השם 'בוהיין'

ישנן גירסאות שונות לשם 'בן בודהיין', הן בתוספתא הן בבבלי הן בירושלמי.³¹ בתוספתא הוא מכונה בכ"י וינה: "בבנו של בן נבו היין",³² ובירושלמי: "בבן מביא יין".³³ נראה שגירסאות אלו נובעות מניסיון לפשט את הלשון, והגירסא המקורית היא הגירסא הקשה: "בן בודהיין". ש' קליין נעץ את האטימולוגיה של שם זה בלשון 'בוהן יד': "כנראה היה כהן ביריחו ונקרא כן על שם בוהן ידיו שהיתה גדולה ביותר. כפי שראינו כבר למעלה (אגרא, אלם) היה מנהג לכנות איש על שם מומו נהוג אצל כהנים".³⁴ אולם פירוש זה מוקשה משום שהיינו מצפים ל'בן בודהן' או ל'בן בהונות'. ש' קרויס הציע שמדובר בשם יווני: Βοῖων, הנגזר מ-Bou, שפירושו: בקר.³⁵ לאו הציע פירוש דומה: Βοῶναι, כלומר: מוכרי עגלים לקרבנות.³⁶

לדעתי, ניתן להציע אפשרות נוספת לפירוש השם 'בוהיין' על פי היוונית: βουνιάς, עם קטיעת הסיומת, כרגיל בתעתיקים מן היוונית.³⁷ מילה זו, פירושה: לפת.³⁸ כך קרוי גיבור הסיפור על שם הירק שביקש לתת לעניים. מצאנו במקומות נוספים בספרות התלמודית שגיבור הסיפור קרוי על שם פרט בסיפור, במיוחד כשהוא אינו מופיע בהקשר אחר.³⁹

30 ראו מה שכתבתי על כך במאמרי 'מקומם של כתבי היד התימניים', דוגמא 2, עמ' עה-עו.
 31 כך מופיע (למעט שינויים קלים) ברוב כתבי היד של הבבלי. ראו מהדורה, עמ' 392.
 32 אבל בכ"י ערפורט: "בבנו של בודהיין", ובכ"י לונדון: "בבנו של גביהיין".
 33 גירסא קרובה לזו נמצאת בגנזי שכטר, חלק א, עמ' 433: "בבן מביאיין".
 34 שמואל קליין, "לחקר השמות והכנויים", עמ' 331. וכן הסכים הגר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה: "וכנראה שעיני צרה היא 'בן בודהיין', או 'בן בודהיין', ופירושו בעל הבהונות הגדולים, כמו ששער ר"ש קליין" וכו' (חלק ד, עמ' 543).
 35 *Lehnwörter*, עמ' 137.
 36 שם, עמ' 138. נראה שפירושו של לאו נובע מרצונו להתאים את השם לתפקיד מסוים של הכהנים.
 37 ראו מ' בנוביץ, "כל כינויי נדרים", עמ' 18-19.
 38 ראו Liddell Scott, עמ' 326.
 39 ראו ש"י פרידמן, "השם גורם — דברי החכם נופלים על שמו", עמ' לא-עו.

ר' הושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלם עד שהפסוק דף ומיעל ל' לעזר אומ כלמעלוד
 שותלין לו למקום ב' זגינו יהיה קדש ל' י' וזמן אונג כלבזר שבזקזין י' ט' עד שעה שהפסוק
 דף ומיעל יהיה קדש ל' י' בשלמא למאן דאמ' כלבזה הינו דלת והיה הסידת בבית בבית י'
 כנזקקים לבעיה מהמזבח אמרי לך מלתא אונזריו קאמ' דמיעתרי ומתיי נדלים ונדבות בשלמא
 להנדק תסע הינו דלת ולא יהיה כנענ עוד בבית י' צבאות לא למן דאמ' בזה מאי ולא יהיה כנענ
 עוד אמר אונזר מין בת עוני' וירא שם יהודה בת איש כנענ אפשר בא אכרהם והזהיר את
 יצחק ויצחק את יעקב ואזיל יהודה ונסיב כנענ והוא אמ' ליש לקיש בת גבל תגדן כדכתב כנענ בידו
 מאזע מכמה לעשוק ארבי' ואו בעית אימא מהבא אשר סוחריה שריס כנענ נכדי ארץ :
 והיה י' למלך עלביל הארץ בינס ההוא יהיה י' אחד ושמו אחד : אטו האידינא לאו אחד הוא אמר
 חמאברחניה אמר ל' אפי' לא בעולם הזה העולם הבא בעולם הזה וכל בשניות טובות הוא אומר
 בדרך הטוב והמטיב : וכל בשורות דעות הוא אומ' בדרך דיי' אמת לעולם הבא כולו הטוב המטיב :
 ושמו אחד והאידינא לאו אחד הוא אמר כנענ נחמך כל יצחק לא בעולם הזה העולם הבא העולם הזה
 נכתב בידהי ונקרא באף דלת לעולם הבא נכתב בידהי ונק' בידהי נבא קבר למדרשה בפדקא
 אמר ליה ההווי סבא לעולם כתי' לאבונא דאמי בת'ה שמי לעולם וכת' זה זכרי לדר דר אמ' הקלה
 למשה לא כשאת נכתב אפי' נקרא וכתבאט בידהי ונק' אפי' דלת :

עירת היום ענה יתחנן

הזהיר

ד

הדרנא ערף ואילו עוברין בנחם

מקום שנהגו
 עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין
 עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין כוונתן עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי
 מקום שהלך לשם ואלישנה אדם מפני המחלוקת : כוונת המוליך בדות שביעית ממקום
 שכלו ומקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער ל' יהודה אומ' צא והבא
 לך אף אתה : גמ' מאי אידיא דתע' ערבי פסחים אפילו ערבי שבתות וערבי ימים
 פוברים נמי דתניא העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה
 אינו רואה סימן ברכה לעולם אמרי התם מן והמונויה ולמעלה הוא דאסיר סמוך למנחה
 שדי הכא מוציא : אונמי התם סימן ברכה הוא דלא חזי נמווני' לא משמתי' ליה הכא מוציא
 נמי משמתי' ליה : גופה העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה
 ולמעלה ובמוציא שבתות ובמוציא ימים טובים ובכל מקום שיש נדוד עבירה לאיתוי' תענת
 עיבוד יאנו דואף סימן ברכה לעולם תנן רבנן יש זכיר ונשכר יש זכיר ומפסיד : יש שכל
 ונשכר יש שכל ומפסיד זכיר ונשכר דעביד עבייתא כולה שברוח ולא עביד במעלי שבתא :
 זכיר ומפסיד דעביד כליומא והאידינא נמי עביד שכל ונשכר דלא עביד כליומא ולא עביד
 האדינא שכל ומפסיד דכליומא לא עביד והאידינא עביד : אמר בא הנו נשיבד מתחזא מעל
 דהאי דלא עביד מלאכה בערב שבת משום דאמטקן הוא דהא כול' יומא נמי לא עביד אפי' כן
 הדי שכל ונשכר קדינא ביה : נבא דמי בת גדול עד שמים חסדך וכת' גדול מעל לשמים חסדך
 לא קייא

כתב יד בית המדרש לרבנים 1623, Rab. תחילת פרק רביעי דף נ ע"א